

**BÜYÜK HAN MENGÜ'NÜN DEVLET ANLAYIŞI VE İLHANLI DEVLETİ KURULUŞUNDA
ETKİSİ**

Ankhabayar DANUU¹

Özet

Büyük Moğol Devletinin yönetimi, uzun yıllar boyunca süren ihtilaf ve çatışma sonunda Ögetey hanedanından Tului ailesine geçmiştir. Mengü Han da bu durumdan faydalanarak Moğol İmparatorluğu, daima Tului ailesinin hakimiyeti altında olmasını sağlamaya yönelik idari taksimatı da gerçekleştirmiştir. Bunun dışında siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda köklü bir reform uygulamakla beraber devlet kadrosuna da önemli değişiklikler yapmıştır. Bu reform niteliğinde icraalar sonucu olarak Büyük Moğol Devleti artık bir İmparatorluk haline gelmiştir.

Böylece, Mengü Han'ın devlet anlayışı çerçevesinde 1251-1254 yıllar arasında Moğol İmparatorluğu'nda yapılan reform ve değişim neticesi olarak İlhanlı Devleti kurulmuştur. Makalemiz, Mengü Han'ın devlet anlayışı ve reformları, Moğol İmparatorluğu yönetimi üzerindeki Tului ailesi inisiyatifinin ebedileştirmesi hedefini meşrulaştırmakla beraber Yakın Doğu'da kurulan şube devleti - İlhanlı Devleti kuruluşuna olan tesire değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mengü Han, Hülegü Han, İlhanlı devleti, Dış politikası, reformlar

**THE BIG KHAN MENGÜ'S CONCEPTION OF GOVERNMENT AND EFFECT OF
ESTABLISHMENT OF ILKHANID EMPIRE**

Summary

Mengü Han during the Great Mongolian States has become to Great Mongol Empire. At the end of the long years of struggle were seized state administration Tului family. Mengü Han advantage of this situation Mongol Empire, always friendly bags to be under the domination of the administrative sections were also conducted to provide. Other than that, the political, economic and cultural fields, apply a radical reform but has made significant changes in the state squad.

This, between the years 1251-1254 and the reform of the Mongol Empire, together with the change of the state of Mengü Han, Ilkhanians understanding and practice was established in the end. In our article, Mengü Han and reform of the state conception of establishing Ilkhanid who alluded to the effect.

Keywords: Mengü Han, Hülegü, Ilkhanid government, foreign policy, reforms

---

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, mogoltarihi@gmail.com

Moğol devlet anlayışına göre Cengiz Han tarafından teşkil edilen Büyük Moğol Devleti, Mengü Tanrı'nın takdiri ile bütün göçebe halkın başında olacaktır. Çünkü devletin kudreti, Gök tanrı'nın himayesi altında olup her savaş ve sulhun kaderini tayin ettiğine inanılıyordu². Dolayısıyla, Mengü Tanrı'nın buyruğu niteliğini taşıyan Cengiz Han'ın Büyük Yasası ve biligler, sonraki nesil için takip edilmesi gereken ana çizgisi haline gelmiştir³.

Cengiz Han'ın vasiyetine göre her ne kadar hükümdarlık tahtı Ögetey nesline tahsis edilmesine rağmen⁴, mühalif olanların gerekçesi ise Ögetey torunlarının Büyük Yasa'ya uygun şekilde hareket etmemesi olmuştur⁵. Bu yüzden oylama sonucunda Cengiz Han'ın Yasası'nı en iyi bilen ve sahip çıkan kişi Mengü olduğuna kararlaştırarak⁶ 1 Temmuz 1251 tarihinde vuku bulan Büyük Kurultay'dan Mengü'yü Büyük Moğol Devleti Büyük Han olarak seçmiştir⁷. Uzun süredir devam eden iç mücadele ve münakaşlardan yorulmuş halka sulh ve huzur ortamı sağlamak için bu günde hiç bir yaratığın kavga etmemesi, birbirine kin beslememesi, hayvanlar fazla yük yüklenmemesi, hiç bir hayvana zulüm ve işkence edilmemesi ve kan akıtmaması, avcılık yapılmaması ve herkesin eğlenceye dalmasına dair yasa ve emirler çıkartılmıştır⁸. Mengü Han, tahta geçer geçmez merkezîyetçi nitelikli çok yönlü reformları hayata geçirmiştir. Eskiden Ögetey ve Güyük döneminde yeni Han seçilince önceki döneme

² Moğolların bu düşüncesi hakkında geniş bilgi ve incelemeyi Bira Ş. **Mongolın Tengeriin Üzel**. Ulaanbaatar, 2011, s.20-22., Rachewiltz, İgor de. "Some Remarks on the İdeological Foundations of Chinggis Khan's Empire" **Papers on Far Eastern History**, 7, March, 1973, p. 26-28.

³ Büyük yasa'nın önemi ve değiştiremezliği hakkında Cengiz Han fermanında: "*Tüm halkın taksim işi ve yasa kararları "Mavi Defter" de kaydedilsin. Şigihutug'un, benimle istişare sonunda ak kağıt üzerine mavi yazı ile yazarak defter haline getirilen yasalar, nesilden nesle intikal etsin ve onu hiç kimse değiştirmesin. Değiştirmeye kalkışanlar da cezalandırılsın*" denmektedir. **Mongolın Nuuts Tovçoo**. hevlüülse S.Çoimaa. Ulaanbaatar 2006., s 155. Büyük Yasa, dönemin tarihçileri tarafından Allah'ın şeriatına uygun olması da iddia edilmektedir. Bkz, Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. tashih Muhammed bin Abdulvahab Kazvini, Tahran, Entesharat-e Firdevsi. Cild-e evvel, 1389, s.143-145. Büyük yasaya dair bilgileri bkz: Allinge, Curt. **Moğol Kanunları**. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, s.1-143.

⁴ Zaten Cengiz Han'ın vasiyetinde de hükümdarlık tahtı, Ögetey torunlarından başkasına devredilebileceği örtülü şekilde söylenmiştir. "*Bir zaman Ögetey torunları, yeme bağlasa bile öküz, et yağı ile bürünse bile köpek yemeyecek kadar beceriksiz olursa, o zaman başka torunlarım arasından becerikli biri doğmayacak mıdır?*" denmektedir. **Mongolın Nuuts Tovçoo**. Şineer hörvüülj tailbar hiisen Çoimaa Ş, s 207.

⁵ Güyük'ten sonra tahta kimin geçeceğine dair münazarın kızıştığı dönemde Batu han, Mengü'yü aday gösterirken gerekçesini böyle anlatmıştır: Her ne kadar hükümdar tahtı Ögetey nesline emanet edilmesine rağmen onlar yasayı çiğnemektedir. Bunun dışında en önemlisi Yasa hükmü ve Moğol geleneğine göre babanın yeri en küçük oğluna bırakılmaktadır. Bkz, Reşidüddin Fazlullah Hamadani. **Camiüttevarih**. Cild-e evvel. Tash. Muhammad Rovşen, Mostafî Musavi. Tahran, 1373, cild-e dovvom, s 825.

⁶ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.901., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 825.

⁷ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.912., Gregory, Abûl-Farac (Bar Hebraeus). **Abûl-Farac tarihi**. Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, TTKY, 1987, cilt II, s 553. Ama Reşidüddin'e göre aynı yılın şubat veya mart arasında taht töreni olduğu söylenmektedir. Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. bakushesh Doktor Bahman Karimi. Tahran, 1374, s. 585. Lakin, günümüz araştırmacılar Cüveyni'nin fikrine önem vermektedir. Bkz, Dalai Ch. **İh Mongol Uls**. Ulaanbaatar, 2006, s.253.

⁸ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa** .cild-e sevvom, s.913-914., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 829.

ait yarlık ve kanunların geçerli olduğu açıklanırdı⁹. Halbuki, Mengü Han tarafından çıkarılan ilk fermanlardan biri ise Cengiz Han döneminden beri şehzadelere dağıtılan bütün payza ve yarlıkların alıkonulması idi. Hatta bütün şehzadeler mali işler başta olmak üzere her türlü kararları saraydan atanan naiblerle danışmadan alınmaması da ilan edilmiştir¹⁰.

Ülke taksimatına da yeni yöneticiler getirilmiştir. Maverünnahr, Türkistan, Otrar, Uygur, Hoten, Kaşgar, Cend, Harezmi ve Fergana bölgelerinin yöneticiliğine Mesud Beg atanmıştır. Çin bölgesi yöneticiliğine Mahmud Yalavac getirilmiştir. Horasan, Mazenderan, Hindistan, Irak, Fars, Kirman, Lur, Arran, Azerbaycan, Gürcistan, Musul ve Halep bölgelerinin yöneticiliğine Argun Aga'yı tayin etmiştir¹¹. Fakat Büyük Kurultay'nın hemen arkasından Ögetey'in büyük oğlu Şiremün, Güyük Han'ın oğlu Naku başta olmak üzere noyanların ciddi bir kısmı darbe teşebbüsünde bulunmuştur¹². Bu darbe teşebbüsü, Büyük Moğol Devleti yönetimi için Ögeteyoğulları'nın iddiası ve onu destekleyen ciddi bir kıtlığın varlığını gün yüzüne çıkarmıştır. Yeni hükümet buna karşılık olarak mühalif olan kısmı deşifre etmeye yönelik kapsamlı bir soruşturma açılması ve suçluların cezalandırılması için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Özellikle Ögetey ve Çağatay torunları birer birer saraya çağrılmış ve arkasından Güyük döneminin önemli memurlar da soruşturmaya tabi tutulmuştur. Çağatay oğlu Yesün Buka¹³, onun hatunu Tagaşai ve Çağatay torunu Büri saraya geldiğinde tutuklanarak Batu Han'ın huzurunda idam edilmiştir¹⁴. Güyük Han'ın eşi Ogul Gaymış da Mengesser Noyan başkanlığındaki mahkemeden ölüm cezasına mahkum edilmiştir¹⁵. Çağatay Ulusu'nun başına Mengü Han'a bağlılığı ve sadakatını göstermiş olduğundan Kara Hülegü atanmıştır, yolda vefat ettiğinden Organa Hatun'a bu görev verilmiştir¹⁶.

Şehzade Şiremün, Kubilay gözetiminde Çin'e sürgün edilmiş ve Güyük Han'ın oğlu Hoca ise Selenge bölgesinde yani sarayda yakın bir yerde gözetim altında bulunması emir edilmiştir¹⁷. Ögetey

⁹ Ögetey Han 1229 yılında tahta geçtiğinde çıkardığı ilk yasa ise Cengiz Han döneminde alınan bütün kararların yürürlüğe devam etmesi idi. Bkz, Juwaini, Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e evvel, s.287., Güyük han da tahta çıkar çıkmaz ilk fermanı ise Ögetey döneminde ilan edilen yasaların yürürlüğe devam etmesi idi. Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e evvel, s.354.

¹⁰ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.958., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 844.

¹¹ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.955-956. Çince kaynaklarında bu idare sistemi ve icraaları hakkında kayıtları ve değerlendirmeleri hakkında bkz: Allsen, ThomasT. "Guard and Government in the Reign of the Grand Qan Mongke (1251-1259)". **Harvard Journal of Asiatic Studies**, vol.46, no.2 1986, p. 499-502.

¹² Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.922-923., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 831-834. Hatta bu darbe teşebbüsü hakkında haber o kadar yayılmış ki Avrupalı elçileri bile bundan haberi olmuştur. Örneğin, Rubruk'un seyahatnamesinde zikredilen bu darbe teşebbüsü haberi büyük ölçüde diğer kaynaklarla örtüşmektedir. Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. Orçuulsan S.Tsolmon, S.Tuya, Ulaanbaatar, 1988, s.156-157.

¹³ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.933.

¹⁴ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 837.

¹⁵ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.937., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 839.

¹⁶ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e evvel, s.377.

¹⁷ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.947., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 840.

Ulusunu da yeniden taksim adında ortadan kaldırmış ve sadakat ve bağlılığını kanıtlayan Ögetey torunlarından Kadagan Oğul ve Melik Oğul'a *suurgamış* olarak ancak küçük bir parçası miras edilmiştir¹⁸. Darbeye katılımı nedeniyle vezir Çingay, Kadak noyan, Elçigitay noyan başta olmak üzere 77 Moğol noyanlar ve yüksek düzey devlet memurları idam edilmiştir¹⁹. Böylece Çağatay Ulusu, Büyük Han'a sadık kalan insanlar tarafından yönetilme hakkına kavuşmuş ise Ögetey Ulusu tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bunun neticesinde Büyük Moğol Devleti, Tului oğulları kontrolü altına girmiştir. 1253 yılına gelindiğinde Büyük Moğol Devleti idaresi, Tului ve Cuci oğullarının eline tamamıyla geçmiş durumdaydı.

Mengü Han'ın en çok güvendiği isimlerinden biri Mengesser Noyan, devletin baş yargıcı makamına getirilmiş ve adaletin yayılması için çalışması emredilmiştir²⁰. Mengesser Noyan başkanlığındaki Yüksek yargıçlar meclisi, çeşitli milletlerden gelen 40 kişilik bir ekipten oluşmaktaydı²¹. Bulgay Aga'yı da *serrür-e küttab* yani katipler başkanı ve aynı zamanında vezirlik görevine atamıştır. Onun yanında bir kaç Moğol emiri ve Müslüman temsilcisi olarak Güyük Han döneminden beri hizmette bulunan Emir İmadü'l-Mülk, Emir Fahrü'l-Mülk Bitikçi'yi müavin olarak görevlendirmiştir. Bulgan Aga'nın görevi ise bir hacib gibi halkın isteğini padişaha ulaştırmak, fermanlar ve menşurları yazmak idi. Yukarıda isimlerini verdiğimiz müavinlerin görevi ise vergi belirlenmesinden memur tayini başta olmak üzere divan işlerinde iştirak etmesi idi²². Bunun dışında Müslüman olan iki müavin, tüccarlara payza verme, divan ve tüccarlar arasında çıkacak olan davalara bakma, hazineye getirilen malların değerini belirleme başta olmak üzere mali konulara bakan memurlara da başkanlık ederdi²³. Vezaretin içinde her kavimlerden temsilcisi de tayin edilmiştir. Onlar, meselelerini, ilk başta Bulgay Aga ile danışır ve gerekli gördüğü takdirde Mengü Han'ın huzuruna çıkma yetkisine de sahip idiler²⁴.

Saray teşkilatında altamga'dan sorumlu, payza darpcısı, silah deposunda sorumlu, avcıbaşı başta olmak üzere yeni atamalar yapılmıştır²⁵. Ülkenin iç ve dış ilişkilerinde kullanılmak üzere Farsça, Uygurca, Çince, Tibetçe ve Tangutça başta olmak üzere çeşitli dillerde yazı yazabilecek katipler de göreve atanmıştır. Bu katiplerin işe alınması üzerine Mengü Han'ın fermanı nereye yazılırsa oranın

¹⁸ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.952.

¹⁹ Yargılama sırasında ünlü vezir Mahmud Yalavaç, Mengü Han'a hitaben meşhur İskender ve hocası Aristoteles hakkında hikayeyi anlatması, davanın seyirini değiştirmiştir. Hatta bu hikayeden etkilenen Mengü Han devlet kadrosuna da köklü bir reform yapma fikir edindiği de söylenmektedir. Bkz: Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s. 835-837.

²⁰ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.968., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 847.

²¹ Raşpuntsag. **Bolor Erih**. Hevleld beltgesen Bayarsaihan M. Cilt I, Ulaanbaatar, 2006, s. 138

²² Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.969

²³ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 847.

²⁴ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.969

²⁵ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 847.

dilinde yazılması da kararlaştırılmıştır²⁶. Ama Latince ve Fransızca başta olmak üzere batı diller tercümanlarının yeteneği düşük ve simültane çevirmelerinde çok zorlandığı da şikayet ediliyordu²⁷. Örneğin, bu tercüme hataları yüzünden Rubruk'un bir sözü, Mengü han'ı putperest olduğunu suçlaması şeklinde nakledilmiş ve nihayet sonunda bu hata düzeltilmiştir²⁸.

Uzun süredir devam eden iç çekişmeler, ülkenin iktisadi durumunu da etkilemiştir. Dolayısıyla, Mengü Han, ülkeyi imar etmek ve halkın refah düzeyini yükseltme amaçlı ekonomik reformları da hayata geçirmiştir. İlk önce ülkenin ticari hayatını düzeltmeye yönelik adımlar atılmıştır. Devlet hazinesine mal sağlama vaadiyle hazineden borç alan ve bunun neticesinde önemli imtiyaz elde eden tüccar kısmını *ortak* denmekteydi²⁹. Onlar hazine yetkilileri ile anlaşma yapar, mal karşılığında nakit para ve berat alırdı. Hatta şehzade ve hatunlar başta olmak üzere hanedan üyeleri de onlardan borç ve mal alıp karşılığında berat yazarlardı³⁰. Bu beratın nakit paraya çevirilmesinde sorun yaşanır o tüccarın yaşadığı bölge idarecileri ek vergi şekilde toplayıp ödemekteydi³¹. Ama Güyük Han ve Oğul Gaymış döneminde berat verilmesi aşırı olduğundan karşılığını bulmakta sıkıntı yaşayan tüccar sınıfın temsilcileri Mengü'nün huzuruna ilk çıkanlardan biriydi. Onların talep ettiği miktar ise 500 bin balış aşmaktaydı. Saray danışmanları da bu borç önceki döneme ait olduğu için ödenmesi şart olmadığı konusunda Mengü Han'ı uyarmıştır³². Bu durumda Mengü Han, söz konusu beratların ödenmesi halinde ilerideki uygulamalarda izlenecek şartlarını dayatmıştır. Hazine mal alımı hususunda sınıflandırılmaya tabi olunması, yamdan ücretli olarak yararlanma, halktan toplandığı gibi ilave vergileri ödeme ve haksızlık yaptığı takdirde ağır ceza ödeme gibi şartlarda anlaşmaya varılmıştır³³. Mengü Han'ın adıyla ülkenin her tarafında balış darpedilmekle³⁴ beraber Çin'de kağıt parası da yürürlüğe konulmuştur³⁵. Bu uygulama bir yandan tüccar sınıfının talebine karşı yapılmış esneklik olmakla beraber ülke iktisadi hayatına kesinti vermeme çabası olarak değerlendirilebilir. Öte yandan ticaret hayatının da devletin merkezîyetçi politikası çerçevesinde sıkı bir denetim altına alınması da söz konusudur.

Yam teşkilatının yeniden düzenlenmesi ile halka yüklenen bazı sıkıntıların hafiflediği de göze çarpmaktadır.

²⁶ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.971, Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 847.

²⁷ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. Çev. Ergin Ayan, İstanbul 2001, s.87.

²⁸ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. s.120.

²⁹ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.971.

³⁰ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.965-966.

³¹ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 846.

³² Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s. 966., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 846.

³³ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s. 966., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 844.

³⁴ Gürcistan, Bağdad, Mosul, Herat'ta Mengü Han adına aly-tın ve gümüş paralar darpedilerek yürürlüğe konulmuştur. Bu sikkelerin özelliği hakkında bkz: Aykut, Tuncay ve Aydın, Şennur. **Ak Akçe: Moğol ve İlhanlı sikkeleri**. YKK, İstanbul, 1992, s.43-48.

³⁵ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.180.

Öylece iktisadı konusunda bütün kontrol, merkeziyetçi politikasına tabi olunduktan sonra ülke çapında nüfus sayımı gerçekleşince vergi politikasında da reform gerçekleştirilmiştir. Öncelik olarak yerel yönetim hakimler ve hanedan üyeleri tarafından keyfi vergilerinin toplanması yasaklanmıştır. Vergi reformu yapılırken de halkın gücüne göre adil bir düzende verginin belirlenme ve toplanması öngörülmüştür³⁶. Öğetey döneminde yürürlüğe konulan tarımsal ürün vergisi devam ederken toplanan verginin hazineye en kolay şekilde ulaşmasına dair yeni yöntemler geliştirilmiştir. Bilindiği üzere Mengü döneminde tarımsal ürün vergi oranı ise elde edilen ürünün %10'una tekabül etmekteydi³⁷. Üstelik ticari vergisi olan tamga³⁸ ve tuz madeni başta olmak üzere kâr amaçlı kuruluşlara da özel vergi konulmuştur³⁹. Geleneksel Moğol vergisi olan *kobcur* Çin ve islam memleketlerinde yürürlüğe girmiştir. Bölge durumuna göre farklı miktarda kişi başı olarak toplanan bu vergi sistemin amacı ise zengin kısmına hak ve adletin tescil etmesi idi⁴⁰. Öylece, Mengü Han, siyasi hayatında olduğu gibi iktisadi hayatında da gerçekliği daima göz önünde bulundurmıştır. Onun başarısı, yerel şartlarla gelenekleri birbirine uyumlu şekilde vergi düzenlemeleri yapmakla beraber bütün imparatorluk düzeyinde de uygulayabilmesi idi⁴¹.

Mengü Han, iç sorunlarına çözüm bulma nitelikli reformları yürütürken diğer yandan bir dünya imparatorluğu imajı geliştirme çabasını da aktif bir şekilde yürütmekteydi. Dış politikasına destek amaçlı bu faaliyetler, imar ve dini politikası olmak üzere iki ana yoldan yürütülmüştür.

İdare altındaki halkın gururu ve saraya gelen yabancıların hayranlığını kazandırması, imar faaliyetlerinin ana hedefi idi. Bunun için Karakorum şehrin yeniden yapılandırılması ve saray ihtişamlığını oluşturmaya önemle gayret sarf edilmiştir. Ocak 1254 tarihinde Karakorum'da çalışan Paris'li kuyumcu Wilhelm Buchier'e teşvik için Mengü han'dan 300 yaskot, yani 3.000 gümüş mark ve 50 işçi de tahsis edilmiştir⁴². Bu destek karşılığında saray kapısında gümüşten bir ağaç yapılmıştır. Ağacın üstünde klarnet çalan melek heykeli yapılmış ve klarnet çalmya başlandığında ağacın dört kenarında bulunan borudan şarap, kırmızı, bal şerbeti ve bira akıyordu. Bu yapıt, saraya gelen yabancı elçileri hayranlığı ve şaşkınlığı içinde bırakıyordu⁴³. Bunun dışında 100 yaskot ücret karşılığında⁴⁴, Hükümdar sarayının süslenmesi ve bazı ilginç yapılar için harcanmıştı⁴⁵. Karakorum

³⁶ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 843.

³⁷ Allsen, Thomas T. **Mongol İmperialism the Tolicies of the Grand Qan Möngke in China, Russia and the İslamic Lands (1251-1259)**. UCP, California, 1987, p. 155.

³⁸ Allsen, Thomas T. **Mongol İmperialism the Tolicies of the Grand Qan Möngke in China, Russia and the İslamic Lands (1251-1259)**. p.161-162.

³⁹ Oktay, Hasan. **Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar**. İstanbul, Selenga Yay, 2007, s.81.

⁴⁰ Çin'dezenginlerden on dinar, fakirlerden 1 dinar, Maverainnehr ve Horasan'da zenginlerden 1 dinar, fakirlerden bir dinar alması kararlaştırılmıştır. Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 845.

⁴¹ Allsen, Thomas T. **Mongol İmperialism the Tolicies of the Grand Qan Möngke in China, Russia and the İslamic Lands (1251-1259)**. p.171.

⁴² Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. s.88.

⁴³ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s. 185.

⁴⁴ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. s.112.

⁴⁵ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. s.104-105.

şehrin ana caddesinde bir kaç tabakadan oluşan ve su kanalizasyonla donatılmış yollar inşa edilmiştir⁴⁶. Şehrin pazarları ve diğer yapıtları, dönemin dünya kültürünün en özel ve has tarzları içermekteydi⁴⁷.

Moğolların dini politikası, ortaçağ dünya düzeni içinde önemli bir yere sahiptir. Moğol hükümdarların nazarında her din eşit olarak yer almaktaydı⁴⁸. Mengü Han da bu düşünce sahibi olmakla beraber bu durumu bir hoşgörü olduğunu gösterme çabasında idi. Bu nedenle saray teşkilatında her din ve cemaatten temsilciler ve onların işine bakan iki memurun varlığı da ilk kez ortaya çıkmaktadır⁴⁹. Mengü dönemi Karakorum'da müslümanlar için iki câmi, bir mesihi kilisesi ve buddist 12 manastırının bulunduğu kaydedilmiştir⁵⁰. Mengü Han'ın şahsı düşüncesine göre bütün dinler, insan için olduğundan eşit davranması gerekirdi⁵¹. Bu nedenle dinler arasındaki diyaloğu sağlama çabası da sarfetmekteydi. 30 Mayıs 1254 tarihinde Mengü Han'ın huzurunda Mesihî, Müslüman ve Budist dinleri temsilcileri biraraya gelerek dostane bir münazaraya katılmıştır⁵². Her dinin diyolog içinde bulunmasının bir göstergesi olarak Mengü Han sarayının güney tarafında şamanist mekanlar ve doğu kısmında nestor papazlarının mekanı bulunmaktaydı⁵³.

Bunun dışında Mengü Han, her bayram ve kutlamalarda Mesihî, Müslüman ve Şamanizm dininin temsilcileri davet eder ve onlar da kendi geleneklerine uygun olan dini merasimleri icraa etmekteydi⁵⁴. Mengü Han da bazı Hıristiyan mükaddes günlerinde ailesi ile beraber kilise törenlerine teşrif eder⁵⁵, Hıristiyanların tavsiyesine göre bazı Pazar günlerinde oruç tutar⁵⁶, Ermenistan'da müslümanlar tarafından zarar gören kilisenin onarılması için para tahsis etmekle beraber Ermeni papasların haçla ordugahta dolaşmasına izin vermek⁵⁷ gibi imtiyazı Hıristiyanlara sağlıyordu. Bu yüzden Mengü Han meshilere daha çok itimad ettiği ve ona haç takabileceğine inanan Hıristiyan

⁴⁶ Pohl E, Erdenebat U. "Har Horum Hotin Töv Hesegt Hii Bui Mongol-Germanı Hamtarsan Arheologiin Sudalгаа". **Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology**, Vol 3, no 1, Ulaanbaatar, 2007, s.53.

⁴⁷ Karakorum şehri arkeoloji kazılar her ne kadar yıllardır devam etmesine rağmen alan genişliğinden dolayı bütün yönüyle henüz aydınlığa kavuşmuş değildir. Pohl E, Erdenebat U. Har Horum Hotin Töv Hesegt Hii Bui Mongol-Germanı Hamtarsan Arheologiin Sudalгаа". **Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology**, s.51-59.

⁴⁸ Dalai Ch. **İh Mongol Uls**. s.293.

⁴⁹ Cüveynî, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.969.

⁵⁰ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s. 194.

⁵¹ Mengü Han, Rubruk'u kabul sırasında "her insana birbirinden farklı beş parmak yaratıldığı gibi Tanrı tarafından mühtelif dinler de yaratılmıştır. O yüzden siz de kendi dininize sahip çıkmanız gerekmektedir" demektedir. Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s. 205.

⁵² Bu münazaranın ne şekilde olacağına dair Mengü Han'ın talimatı da okunmuştur. Bu emire göre, Mengü han'ın buyuruğu her din açısından uygundur ve buna mühalif olması tamamen yasaktır. Ayrıca münazara sırasında birbirine karşı kışkırtıcı sözler ve tehdit içeren konuşmalar yasaklanmıştır. Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.201.

⁵³ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.170.

⁵⁴ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.169.

⁵⁵ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.171

⁵⁶ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.173.

⁵⁷ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.175.

zümreler de mevcuttu. Hatta Mengü Han'ın nasturi inancını kabul ettiğini iddia edenler de saray çevresinde rastlanmaktaydı⁵⁸.

Mengü Han, İslam dini mensuplarına karşı da kucaklayıcı bir tavir göstermekteydi. Zaten anası olan Sorkuktani beki, kendisi her ne kadar Hıristiyan olmasına rağmen Müslümanlara karşı hoşgörü politikasını etkin bir şekilde yürütüyordu. Şeyhülislam Seyfeddin el-Baherzi'yi görevlendirerek Buhara'da bir medrese yaptırmış ve bu iş için şahsi sermayesinden 1000 balış tahsis etmiştir. Medrese yanındaki köyleri satın alıp oranın gelirini bu medresenin giderlerini karşılamak amaçlı bir vakıf da kurmuştur⁵⁹. Mengü Han da bu geleneği devam ettirmiş ve Müslümanlara da ilgi göstermekteydi. 1252 yılın Aralık ayına denk gelen Ramazan bayram namazı Baş Kadı Mahmud el-Hocendi eşliğinde Hükümdar Sarayı önünde kılındığında Mengü Han da iştirak etmiş ve cemaate yüklü bir miktarda bahşış da dağıtmıştır⁶⁰. Mengü Han, hükümdarlık döneminin ilk başında Müslümanların önünde büyük bir imtihana tabi tutulmak zorunda kalmıştır. 1251 yılında Beşbalığ şehirde yaşayan budist Uygurlar, aynı şehirde yaşayan Müslümanları ortadan kaldırmak için büyük bir komplo kurmuştur. İddialara göre Cuma namazı sırasında toplanan Müslümanlara kapsamlı bir saldırı düzenleyip büyük bir katliama imza atacaktı. Lakin, bu plan, tesadüfen deşifre edilince, yerel yönetimden emir Seyfeddin, faciayı engellemiştir. Bu davaya Mengü Han da bizzat ilgilenererek özel bir soruşturma açılmasını emretmiştir. Soruşturmada bu komplonun provaköteri Uygur emiri İdi kut ve yardımcısı 4 emirin olduğu ortaya çıkmıştır. Budist olan Bala bitikçi, bu komploya saraydan da güçlü bir destek vermiştir. Hatta bu işte Ogul Gaymış Hatun, şehzade Hoca ve Naku'nun da parmağı olduğu iddialar arasındaydı. Bu durumda Mengü Han, mağdur olan Müslümanlar tarafını tutmuş ve Mengesser noyan başkanlığında kurulan mahkemeden Uygur reislerine idam cezası verilmiş ve infazı da 1252 yılın bir Cuma günü Beşbalığ şehri halkın gözü önünde gerçekleştirilmiştir. Bala bitikçi de sürgüne gönderilmiştir⁶¹. Kayalık şehrinde 1252 yılın sonuna doğru Rubruk geldiğinde Buddist Uygurlar ve Müslümanlar arasında ciddi bir münakaşa olduğuna şahit olmuş. Müslümanlar Buddistlere karşı olan kırgınlığı henüz dinmemiştir⁶². Böylece, Mengü Han, Ögetey döneminden sonra mağduriyet ve

⁵⁸ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini.** s.168.

⁵⁹ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa.** cild-e sevvom, s.890., Vakfın kurulması için satın alma köy fiatı 200 dinar olmuştur. Hondemir, Giyaseddin Humamüddin el-Hüseyni. **Âsarül-mülük.** Tashih Mirhaşim Mühaddes. Tahran, 1372, s.151.

⁶⁰ Cüveyni, Mengü Han'ın Müslümanlara gösteren ihsan ve sefkatinin anlatırken bu Ramazan bayram namazı misal olarak vermektedir. Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa.** cild-e sevvom, s.961-962.

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz: Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa.** cild-e evvel, s.162-167. Geç dönemin İslam müverrihleri, Mengü Han'dan bahsederken bu hadiseden övgüyle anlatmaktadır. Kazvini, Hamdullah. **Tarih-i Güzide.** s.588., Hondemir'in verdiği bilgiye göre suçlular, Cuma mescidinin önünde Müslümanların huzurunda infaz edilmiştir. Hondemir, Giyaseddin Humamüddin el-Hüseyni. **Tarih-e Habîbüs-Seyir.** Tashih Celaleddin Hemayi. Enteserat-e Hiyam, Tahran, 1380, s.61.

⁶² Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini.** s.146.

mazlum konumuna düşen Müslüman halkın beğenini kazanmıştır. Bu yüzden de dönemin bazı müverrihler tarafından Mengü Han'ın ihtida ettiği de iddialar arasındaydı⁶³.

Böylece Büyük Moğol Devleti, gerek siyasi ve gerekse iktisadı açıdan rahatlanması ve eski gücüne ulaşması, dış dünyasında da büyük yankı uyandırmıştır. Artık onun himayesini isteyen ülkeler, aralarındaki sorunları için Karakorum'a gitmeyi tercih etmeye başladı. Alamut'a yakın bulunan sünni müslüman inancına sahip Kazvinliler, Nizari İsmaililer'den şikayet etmek için kendi temsilcisini göndermiştir⁶⁴. 1254 yılında Ermeni Kralı Hetum da Mengü Han'ın huzuruna çıkıp Türkler ve Müslümanlara karşı kendisini koruması ve onlara karşı savaş açmasını arzu etmiştir⁶⁵. IX. Louis kralı tebaası olan Feodul adlı bir zat Mansuriye savaşı ve kralın esir düştüğüne dair haber getirmiş ve Müslümanlar hakkında şikayette bulunmuştur ve buna mukabil bir Moğol elçiyi göndermiştir. Ama o elçi diplomat görevinden daha ziyade casusluk vazifesi üstlendiği aşıkardır⁶⁶. 9 Temmuz 1254 yılında Karakorum'da Bağdad halifeliği, Hindistan sultanlığı, Fransa kralı ve Türkiye Selçuklular Devleti'nden gelen elçileri hazır bulunmaktaydılar⁶⁷. Gerek iç ve gerekse dış sorunlarını gidermeye yönelik Mengü Han'ın yürüttüğü politikaları, artık Büyük Moğol Devleti'ni dünya çapında bir İmparatorluk haline getirmiştir. Özellikle dış politikaları da merkezi siyasete bağlanmıştır. Batu Han, İmparatorluk içinde her ne kadar güç ve nüfuz açıdan en büyük kısmına sahip olmasına rağmen gelen yabancı elçileri Mengü Han'a göndermeye mükellif idi⁶⁸. Bu durumda Cengiz Han döneminden beri geçerliliğini koruyan dünya hakimiyet iddiası da resmiyet kazanmıştır. Karakorum'a gelen yabancı elçiler sadece barış yapma veya itaat etme teklifi sunduğu zaman ancak Büyük Han'ın huzuruna çıkarılabildi⁶⁹. Bu yüzden yabancı elçi ve Büyük Han arasındaki dialog ve takdim edilen mektubun muhtevası da bu düşünceye uygun şekilde tercüme edilmekteydi⁷⁰. Hatta normal dostane ilişkisi kurmak isteyen muhatapların da kendi öz oğlunu rehine olarak Karakorum'a gönderilmesini istemek de sıradan bir tavir haline gelmiştir⁷¹. Bu tür isteklere karşı alınacak uygulama ise Moğol İmparatorluğu hakimiyetini kabul ettirmek veya mübaşir olarak itaat ettirmesi idi. Moğol emir ve

⁶³ Cüzcani'ye göre Berke Han'ın tavsiyesine göre Mengü Han, tahta oturmadan önce kelime-i şehadet getirdiği iddia edilmektedir. Cüzcani, Minhac Sirac. **Tabakat-i Nasir**. Tashih Abdullahi Cibi. Enteşerat-e Esatir. Tahran, 1389, s.179.

⁶⁴ Kazvin Kadısı olan Şemseddin, Mengü Han'ın huzuruna çıkıp Mülhitleri ortadan kaldırması, İslam dünyasına bir hayır getiriceğini ileri sürmüştür. Cüzcani, Minhac Sirac. **Tabakat-i Nasir**. s.182-181. Bu şikayet de Nizari İsmaililer'e karşı Moğol hamlesini meşrulaştırdığı da aşıkardır. Daftary, Farhad. **Alamut efsaneleri**. Çev. Özgür Çelebi, Ankara, YKY, 2008, s. 74.

⁶⁵ A.G. Galstyan. **Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar**. çev. İlyas Kamalov, İstanbul, Yeditepe Yay, 2005, s.128-130.

⁶⁶ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.167.

⁶⁷ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.211-212.

⁶⁸ Örneğin, Ludwig tarafından gönderilen Rubruk, Batu Han'a her ne kadar devletin elçisi olmadığını ileri sürse bile Mengü Han'ın yanına göndermeye kararlı idi. Bkz: Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s. 138. Ermeni kralı Hetum da aynı formalite ile Moğolistan'a gönderilmiştir. Hasan Oktay. **Türkler ve Moğollar**. s.82.

⁶⁹ Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.158.

⁷⁰ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat (1253-1255)**. s.81.

⁷¹ Örneğin, Fransa kralı Ludwig de buna uyması konusunda Mengü Han ısrarcı idi. Rubruk, Giliom de. **Dorno Etgeeded Zorçson mini**. s.182.

komutanlar da bu fikre güçlü bir şekilde destek veriyordu⁷². Çünkü, Güyük döneminden beri İsmaililer ve Abbası halefiliğine karşı büyük bir taarruz planlanmış, ancak Moğollar arasındaki iç çekişmelerden dolayı henüz gerçekleşmemiştir⁷³.

Merkeziyetçi dış politikası gereği Moğol İmparatorluğu'nda mevcut toprağı ve ele geçirecek bölgelerin müstebel yöneticileri de Karakorum'da bulunan Büyük Han'a kayıtsız şartsız bağlanması da has konulardan biriydi. Bu durum ise Moğol İmparatorluğu yönetim şekli yeniden tanzim edilmesi de gündeme gelmiştir. Ögetey ve Çağatay ulusunun saf dışı bırakılması da buna müsaade etmekteydi. Yalnız, ne şekilde tanzim edeleceği herkese merak uyandırmaktaydı. Batu ulusu, her ne kadar Mengü'ye destek veriyorsa da bunun ebedi devam etmesine kimse garanti vermezdi. Hatta Batu ulusu'nun hakim olan ve olacağı düşünülen toprakları da Büyük Han'ı yeterli derecede endişe etmekteydi⁷⁴. Cengiz Han vasiyetine göre Cüci ailesi Ceyhun nehrinden batı bütün topraklara sahip olarak kılınması ile Altın Ordu Devleti, gittikçe söz sahibi olmaktaydı. Örneğin, Horasan Divanlığı ve Türkiye Selçuklu Devleti başta olmak üzere Yakınoğu coğrafyası Batu Han'a bağlı bulunmaktaydı. Bu durum, Tului ailesi, Moğol İmparatorluğu'nun tek sahibi olarak ön plana çıkma ihtiyacını doğurmaktaydı.

Batu Han'ın uzun süreden beri hastalanarak⁷⁵ 1252 yılında vefat etmesi⁷⁶, Mengü Han başta olmak üzere Tului ailesine elini çabuk tutma fırsatı sunmuştur. Her ne kadar şehzade Berke güçlü bir aday olmasına rağmen Mengü Han, Batu oğlu Sartak'ı Altın Ordu Devleti hükümdar olarak tayin etmiştir. Ama Sartak dönüş yolunda vefat ettiği için Mengü Han tarafından Batu Han'ın diğer oğlu Ulağçı yeni han olarak atanmıştır⁷⁷. Böylece, Altın Ordu Devleti üzerinde Mengü Han'ın inisiyatifi gün be gün büyüdükçe Tului ailesinin Moğol İmparatorluğu üzerindeki hakimiyeti de daha genişlemekteydi. Bu fırsatı uygun bir yoluyla meşrulaştırma yani yeni taksimatı icraa etmek için Mengü Han hemen harekete geçmiştir.

Mengü Han'ın tezine göre Büyük Han başkentte bulunup yanındaki ordu ile merkezi bölgeleri kontrol edecek, uzak diyarların işi ve fetihleri ise sadakatını ıspatlayan kardeşler tarafından

⁷² Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.972.

⁷³ 1246 yılında Güyük Han'ın taht törenine gelen İsmailit ve Bağdad halifeliği elçileri sıcak karşılanmamıştır ve ultiमतom niteliğinde mektupla geri dönmüştür. Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e evvel, s.355. Bu yüzden aynı yılda batıya gönderilen Elçigitay Noyan'ın ana görevi ise İsmailitlere son vermek idi. Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e evvel, s.354.

⁷⁴ Berke, 1251 yılında Mengü Han'ın taht törenini tertip etmeye geldiğinde Hülegü'ye karşı sert bir tavir göstermesi de mühtemelen Tului ailesini endişelendirmeye başlamıştır. Bkz: Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s 843. Berke tarafından Mengü Han'a karşı dini propagandası yaptığı da her ne kadar doğrulanmamışsa bile Berke'nin inisiyatif hırsı olduğunu göstermektedir. Bkz: Cüzcani, Minhac Sirac. **Tabakat-i Nasir**. Tashih Abdullahi Cibi. Entesherat-e Esatir. Tahran, 1389, s.179.

⁷⁵ Güyük Han'ın vefatı yani 1249 yılında Batu Han'ın hastalandığı bilinmektedir. Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e evvel, s.735.

⁷⁶ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e evvel, s.736.

⁷⁷ Ulağçı da çok vakit geçmeden vefat etmiştir. Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e evvel, s.737.

yönetilmesi en uygundur⁷⁸. Han'ın bu fikri Kurultay tarafından kabul edildiği için Çin başta olmak üzere doğu ve güney tarafa Kubilay, İsmaili ve Bağdad başta olmak üzere batı memleketlere Hülegü'nün gönderilmesine karar verilmiştir⁷⁹. Mengü Han tarafından Hülegü'ye verilen görev ise Ceyhun havzasında Mısır'a kadar bölgede Cengiz Yasası'nı uygulama, Nizari İsmailitleri ve Bağdad halifesini ortadan kaldırma, ele geçirilen bölgelerde halkın emniyetini sağlama, fazla vergileri kaldırma başta olmak üzere yeni bir şube devletin kurulması idi⁸⁰. Böylece, Yakındoğu bölgesi, Moğol idaresi altına kesin olarak girmesi ve düzenin sağlanması en önemli hususlardan biriydi⁸¹.

Tului Han'ın dördüncü oğlu Hülegü, devlet yönetimi ve dünya fethi için en çok arzulu taviri gösteren biriydi. Bu yüzden, Mengü Han, diğer kardeşlerinden daha çok ona ilgi göstermiş ve her hareketinden memnun kalmıştır⁸². Ama Şehzade Hülegü'nün batıya gönderilmesi ve orada yeni bir şube devletin kurulması, Moğolların işgalcı olarak nitelendirilmesi gibi bazı riskli taraflar da vardı. Mengü Han, Yakındoğu'nun bazı yerel yöneticiler ve halkın talebilerine göre Hülegü'yü gönderiyor gibi siyasetin izlenmesi en uygun seçenek olduğuna inanıyordu. Tam o sırada, Kazvini Kadısı Şemseddin, Ermeni kralı Hetum'un Moğolları davet etme ve himaye istemeye gelmesi (getirilmesi) de Hülegü Han'ın ilerideki faaliyetlerini meşrulaştıracaktır. Hatta bu istek ve davetleri resmi haline getirmek için Ermeni kralı Hetum ve Mengü Han arasında 1253 yılında bir anlaşma da imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Mengü Han ve ailesi Hıristiyan dininin Moğollar arasında yayılmasına müsaade edilmesi, Moğollar ve Hıristiyanlar arasında daimi barışın sağlanması, ele geçirdikleri bütün yerlerdeki Hıristiyan kilisesi ve dini görevlilerin her türlü vergiden muaf tutulması, Kutsal Topraklar Müslümanların elinden alınarak Hıristiyanlara iade edilmesi, Moğolların Bağdad halifeliği'ni çökertmesi, Ermeni ülkesine özel imtiyaz tanınması ve Ermenilere eskiden bağlı olup da şimdi Müslümanların elinde olan toprakların Ermenilere iade edilmesi olmak üzere 7 maddeden oluşmaktaydı. Mengü Han da bu anlaşmayı yerine getirmesi için Ermenilere muhatap olarak Hülegü'yü tayin ettiği de kaynaklarca vurgulanmaktadır⁸³. İsmaililere karşı savaşın nedeni olarak Kazvinili Kadı Şemseddin, Mülhidelere karşı cihat açmak için Mengü Han'dan yardım istediği için bu görev de Hülegü'ye verildiğini geç dönem kaynaklar özellikle zikretmektedir⁸⁴. 8 Haziran 1254 tarihinde Karakorum'da festival sırasında, Bağdad Halifesi, Ludwig kralı, elçileri başta olmak üzere bütün elçiler toplandığında Mengü Han tarafından herkese hitaben "Kardeşlerimi benden çok uzaklara

⁷⁸ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.974.

⁷⁹ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.972-973., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.974.

⁸⁰ Bu görevleri verirken Mengü Han'ın gönlünde yatan niyeti ise İran başta olmak üzere Yakındoğu ülkeleri Hülegü Han ve onun halefler tarafından nesiller boyunca yönetilmesini sağlamak idi. Bkz: Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.976-977.

⁸¹ Muammer Gül. **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti**. Yeditepe Yay, İstanbul, 2005, s.168.

⁸² Şehzade Hülegü'nün salanat ve dünya fatihi hırsını Mengü Han takdir ederek batıya doğru yolladığına muasir kaynaklar hemfikirdirler. Bkz: Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.972-973., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.974.

⁸³ A.G.Galstyan. **Ermeni Kaynaklarına göre Moğollar**. s.129-130.

⁸⁴ Hamdullah Mustavfi Kazvini. **Tarih-i Güzide**. s.579.

ve tehlike içinde, yabancı kavimlere karşı gönderdim. Sizlerin emniyetiniz ve ülkemizin genişletilmesi için onların neler yapacağını şimdi göreceğiz” demektedir⁸⁵.

Hülegü ile beraber hanedan üyesi olan her aileden şehzadeler ve noyanlar, temsilci olarak görevlendirilmiştir. Hülegü’ye ait has orduyu kurulurken her on kişiden ikisini seçmiştir⁸⁶. Çin’den bin hane petrol ateşi ve mancınık ustaları getirmiştir⁸⁷. Bunun dışında İran’da mevcut bulunan Baycu noyan ve Keşmir’de bulunan Sali noyan başkanlığındaki tamma ordusu da Hülegü Han ordusuna dahil edilmiştir⁸⁸. Bu da tahminen 15 ile 17 tûmeden meydana gelmekte olup yaklaşık 150.000-170.000 kişi arasında bir ordu olduğu ortaya çıkmaktadır⁸⁹. Naiman kabilesi mensubu Kitbuka Noyan başkanlığındaki öncü kuvvet sayısı 120 bin civarında olup⁹⁰ bizzat Hülegü Han ile beraber Karakorum’dan çıkan asker 7 tûmen olması⁹¹ da yukarıdaki asker sayısını doğrulamaktadır.

Hülegü, yola çıkmadan önce bütün hazırlıkların tamamlanması için titizlikle davranmıştır. Ordunun geçeceği ve geçmesi muhtemel olan yerlerdeki meralar ve otlakları koruma altına alındı. Türkistan’dan Anadolu’ya kadar yerlerde ot yasak madde oldu. Bunun için Azerbeycan’da bulunan Baycu noyan’ın da ilerleyerek Anadolu’ya girmesi emredildi. Moğol ordusunun geçeceği ve konaklayacağı yerlerde iâşenin karşılanması için her yere elçiler gönderildi. Ordunun geçeceği menziller tespit edilerek, bunlara atlar ve kıymız dahil her türlü yiyecek ve eşya kondu. Yolların güzergahındaki nehir ve dereler üzerine köprüler yaptılar. Köprü kurulamayan yerlerde kayıklar kondu⁹².

Bütün bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra Mengü Han, Hülegü’nün ileride izleyeceği politikaları üzerine istişare etmek için bir sıra eğlence ve toy tertip etmiştir⁹³.

Böylece, İlhanlı Devleti’nin kuruluşu, Mengü Han’ın siyasi politika ürünü olarak tarih sahnesine çıkmaktadır.

⁸⁵ Wilhelm Von Rubruk. **Moğolların Büyük Han’na Seyahat (1253-1255)**. s.126.

⁸⁶ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.973., Gregory, Abûl-Farac (Bar Hebraeus). **Abûl-Farac tarihi**. cilt II, s 553. Reşidüddin de bu ordu, Hülegü Han’ın incü’sü olarak tertip edildiğini söylemektedir. Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.975.

⁸⁷ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.975., Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.975. Çinli mancınık birliği kumandanı Köke İlgel adında bi Çinli olup Kitbuka başkanlığındaki öncü kuvvete tabi idi. Ch’i T’ang, **Moğol sülâlesi devrinde Türk ve İslâm dünyası ile temasda bulunan şahsiyetler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, 1970, s.47.

⁸⁸ Reşidüddin Fazlullah Hemedan-i. **Camiüttevarih**. 1383, cild-e dovvom, s.975.

⁸⁹ Reuven Amitai-Preiss. **Mongols and Mamluks**. Cambridge, 1996, s.15. Hondemir’e göre Hülegü Han’ın ordusu bütün Moğol ordusunun 1/5 olup sayısı 120 bin idi. Hondemir, Giyaseddin Humamüddin el-Hüseyni. **Tarih-e Habîbüs-Seyir**. s.61.

⁹⁰ Mustafa Uyar. **İlhanlı Devleti’nin Askeri Teşkilatı**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.46. Çince kaynaklarına göre Kitbuka tarafından komuta edilen öncü kuvveti 12 bin askerden müteşekkil idi. Ch’i T’ang, **Moğol sülâlesi devrinde Türk ve İslâm dünyası ile temasda bulunan şahsiyetler**, s.47.

⁹¹ Aknerli Grigor. **Okçu Milletinin Tarihi**. Çev. Hrant Andresyan, İstanbul, 1954, s. 25.

⁹² İlhan Erdem. **Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s.153-154.

⁹³ Cüveyni, Ata Melik bin Muhammed. **Târîh-i Cihângüşa**. cild-e sevvom, s.977.